

ETİK DEĞERLER AÇISINDAN ÇEVRE SORUNLARI

Gülbana ÇEKEN *

Özet:

Son iki yüz yıl boyunca bilim, endüstri, ekonomi ve siyaset alanlarında birçok yeniliklere şahit olduk. Günümüzde yaşanan her yeni teknolojik ve bilimsel gelişmenin doğrudan ya da dolaylı olarak insan bedeni, diğer türlerin sürdürülebilirliği ve gelecek kuşaklar üzerinde belli ölçülerde etkileri olmaktadır. Bu bakımdan çevreciliği sadece “çevre koruma” anlamında bir ideoloji olarak algılamak çok yetersizdir. Yaşadığımız dünya tüm canlı yaşam örüntüleriyle bir bütündür ve bu bütün içinde insan, doğayı diğer türlerden daha fazla değiştirdiği için daha fazla sorumluluk almak durumundadır. Bu çalışmada çevrecilik, bir literatür taramasına dayalı olarak, etik değerler açısından incelenecektir. Etik ve çevre etiği kavramlarına değinildikten sonra genetiği değiştirilmiş organizmalar, sürdürülebilir kalkınma, aşırı tüketim ve küreselleşme konularının çevre etiği açısından nasıl görüldüğü ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Etik, Çevre Etiği, Tüketim, Küreselleşme

Environment Problems in Terms of Ethical Values

Abstract:

Over the last two hundred years we have witnessed many innovations in the fields of science, industry, economy and politics. Today, each new technological and scientific developments occurred directly or indirectly with certain degree of impact on the sustainability and future generations of other species. From this perspective, it is very inadequate to perceive environmentalism as an ideology which means only "environmental protection". The world we live in, with all the patterns of living life is an entire and in this

* Ankara Üniversitesi, Sosyal Çevre Bilimleri Doktora Programı, gulbana@gmail.com

entire, because of changing the nature more than the other species, human should take more responsibility for it. In this paper, environmentalism will be examined in terms of ethical values, based on a literature survey. After addressing ethics and environmental ethics, genetically modified organisms, sustainable development, excessive consumption, and globalization issues will be discussed within the context of environmental ethics.

Keywords: Ethics, Environmental Ethics, Consumption, Globalization

Giriş

İnsanlık, tarih boyunca doğayla mücadele halinde olup çevresini yaşayabileceği koşullar oluşana kadar değiştirmiştir, değiştirmeye de devam etmektedir. Ancak, son iki yüz yıl boyunca bilim ve endüstri alanında yaşanan gelişmelerle birlikte; ekonomi, siyaset, aile ve diğer sosyal kurumlarda da birçok farklılıklar meydana gelmiştir. Dolayısıyla, kişi ve/veya kurumların da değişen olay ve durumlara karşı tutum ve davranışlarında farklılıkların oluşması kaçınılmaz olmuştur. Yüzyıllardır tartışılan etik konular, günümüzde başta insan olmak üzere birçok alanda sıkça gündem konusu olmaktadır. Özellikle teknolojiye yaşanan gelişmeler bir taraftan insan hayatı için kolaylık sağlarken diğer taraftan da diğer canlılar ve gelecek kuşaklar için tehlike riski taşımaktadır. Yeryüzündeki yaşam, çoğunluğu insanların tahrip etmelerinden kaynaklı olmak üzere altmış beş milyon yıl önce dinazorlar çağının sonundan beri en büyük kitlesel yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır (Des Jardins, 2006: 33). Hava, su ve toprak kirlenmeye devam etmekte ve dünya nüfusu hızla artmaktadır.

Günümüzde yaşanan her yeni teknolojik ve bilimsel gelişmenin doğrudan ya da dolaylı olarak insan bedeni, diğer türlerin sürdürülebilirliği ve gelecek kuşaklar üzerinde belli ölçülerde “iyi-kötü” etkileri olmaktadır/olacaktır. Bundan dolayı günümüzde etik, sınırlı bir zaman-mekan içinde “iyi-kötü” değer yüklemeleri anlayışının çok ötesine geçip gelecek kuşaklar ve evren kavramıyla birlikte tüm canlı hayatı ele alan bir biyoetik anlayışa doğru evrilmektedir (Aydoğdu ve Çobanoğlu, 2009: 131). Biyoetiğin konusu sadece insan hayatı değil

doğada yer alan bütün organizmaların hayatıdır (Çobanoğlu, 2009: 243). Örnek verecek olursak, zamanımızda kaydedilen en popüler bilimsel gelişmelerden biri gen teknolojisidir. Özellikle de Genetiği Değiştirilmiş Organizma (GDO)'lar günümüz türleri ve gelecek kuşaklar açısından sonuçlarının öngörülemez oluşu hem bilim hem de bilim-dışı çevrelerce endişeyle karşılanmaktadır. Siyasal ve ekonomik kaygılarla geliştirilen GDO'lu ürünler toplum bazında bir biyoetik tartışmanın özünü oluşturmuştur (Reyhan ve Çobanoğlu 2008: 287). Bunun gibi kritik kararlarla hayata geçirilen birçok plan ve proje mevcuttur. Toplumun büyük bir çoğunluğu ise bunlardan habersizdir ya da çok geç haberdar olmaktadır. Çoğu zaman bu kritik karar anlarında neyin “iyi” ya da “kötü” olduğu, neyin toplum “yararına” ya da “zararına” olduğu kestirilememekte ya da siyasal ve ekonomik çıkarlar ön plana çıktığından toplum, doğa ve gelecek kuşakların nasıl etkileneceği göz ardı edilmektedir. Tüm bu çevre etiği ve biyoetik sorunlar felsefi, tarihi ve antropolojik yönleri ile birlikte, bütüncül bir bakış açısı ile literatür taraması metoduna dayalı olarak ele alınmıştır.

1. Etik ve Çevre Etiği Kavramları

Felsefenin bir alt dalı olarak gelişen, insan davranışlarına ilişkin iyi - kötü değerlendirmelerinin yapıldığı sistemli düşünme etkinliği olan etik, geçmişi eski Yunan'a dayanan geniş kapsamlı bir kavramdır. Yunanca karakter anlamına gelen “ethos” sözcüğünden gelen “etik” sözcüğünü, kuramsal olarak “insan eylemini yönetmesi gereken kuralları ve insan yaşamında peşinden gidilmeye değer iyileri bulmak amacıyla, ahlaksal davranışın sistematik bir incelenmesi” olarak tanımlamak mümkündür (Johnson, 1965: 2). Her ne kadar günümüzde etik, kişi ve kurumlara göre şekil alıp “muğlak” bir hale dönüşse de (Badiou, 2013: 18), binlerce yıldan beri, “iyi” ve “doğru”nun “ne” olduğunu sorgulayan bir değerler felsefesidir. Genel olarak, toplumu ve insanı ilgilendiren her konuda, insan eylemlerine ilişkin normların (kuralların) yapısına yönelik düşünceler oluşturan ve değerlendirmelerde bulunan etik, ortaya çıkmış ya da çıkması muhtemel sorunlara

ilişkin çözüm önerileri oluşturur, bunlar üzerinde tartışır (Çobanoğlu, 2004: 60). Çevre bağlamında etik ise, insani değerlerimiz nelerdir, nasıl yaratıklarız, nasıl bir yaşam sürdürmekteyiz, doğadaki ve diğer türler arasındaki yerimiz nedir, nasıl bir dünyada kendimizi geliştirebiliriz gibi çok temel bazı soru ve sorunlara çözüm önerileri getirmektedir (Des Jardins, 2006: 35).

Çevreciliği sadece “çevre koruma” bağlamında bir ideoloji olarak algılamak çok yetersiz olacaktır. Her şeyden önce çevrenin bir etik boyutu vardır. İçinde yaşadığımız dünya tüm canlı yaşam örüntüleriyle bir bütündür. Bu bütün içinde düşünen tek varlık olan insan ise doğayı/çevreyi diğer türlerden daha fazla değiştirdiği için daha fazla sorumluluk almak durumundadır. Mevcut kaynakların “elit” kesim için vazgeçilmez olması, diğer insanların (çoğunluğun) yoksullaşmasına neden olmaktadır. Nitekim çevrecilik, bir sınıf sorunu olarak da karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşme, devlet politikaları, aşırı tüketim, emeğin sömürülmesi, cinsiyete dayalı ayrımcılık, etnik ayrımcılık birer çevre sorunu haline gelmiştir günümüzde. Çevre, erk elinde ekonomik kalkınma için bir sömürü mekanı olmuştur.

“İnsanmerkezli (Antroposentrik)¹ etik”e göre yalnızca insan ahlaki bir değere sahiptir. Buna göre insanlar her ne kadar doğal dünyaya karşı sorumlu olsalar da ona karşı doğrudan bir sorumlulukları yoktur. Çevrecilik akımının ilk zamanlarında hava ve su kirlenmesi, zehirli atıklar ve böcek ilaçlarının kötü kullanılması ayrıca gelecek kuşaklara karşı ahlaki sorumluluklarımızın olup olmadığı sorgulanan konular arasında yer almıştır (Des Jardins, 2006). Des Jardins (2006: 79), yararçı etik geleneğin, eylemlerimizin sonuçlarını değerlendiren ve bize toplam toplumsal yararları en çoğa çıkaracak biçimde davranmamız gerektiğini bildiren bir etik yaklaşım olduğunu belirtmektedir. En çok insan için en büyük iyiliği baz alan yararçı etik, bir ölçme ve karşılaştırma süreci içerdiğinden zorunlu olarak bir ölçmeyi, karşılaştırma yapmayı ve sayısallaştırmayı gerektirmektedir. Dolayısıyla niteliksel olan bir şeyi nicelleştirmek bazı sorunlara yol açmaktadır.

Örneğin zevk, mutluluk, arzu vb. şeylerin nicelleştirilmesi mümkün olmadığından yararçı etik eleştirilere çokça maruz kalmaktadır (Des Jardins, 2006).

Yararçılar, beklenen yararı yakın çevrede bulunan insanlarla sınırlı tuttıkları için başka ülkelerde yaşayan insanlar ya da gelecek kuşaklar dikkate alınmaz. İnsanın çıkarı ön planda olduğu için başka türlerin yok olması çok da önemsenmez. Ödevler ve haklar etiği (deontoloji)nin savunucusu Alman filozof Immanuel Kant (1724-1804)'ın görüşlerinden kaynaklanmaktadır. Kant'ın etiği, denetleyebildiğimiz şeylerden dolayı sorumlu tutulabileceğimizi savunur. Kant'ın etik geleneği birçok bakımdan eleştirilere maruz kalmıştır. Bunlardan biri ondaki insan merkezci yaklaşımdan kaynaklanmaktadır. Bu eleştiriye göre, rasyonel varlıklar oldukları için insanlara bir amaç, rasyonel olmayan varlıklara ise bir araç gözüyle bakılmalıdır. Bu görüş, başka canlıları ve çevreyi kendi amacımız için birer araç olarak kullanmamıza “haklılık” getirir.

Felsefi etiğin dışında bir de dinsel etik vardır, ancak birçok dinsel inanış olduğundan tek bir dinsel etikten söz edilemez. Birçok dinde insanların doğal dünyaya karşı sorumluluklarını, insanlara bir yaratıcı tarafından emanet edilmiş kaynakların emanetçisi gözüyle bakan ve Tanrının yarattığı çevreye saygılı olunması gerektiği şeklinde bir genel anlayış vardır (Keleş ve Hamamcı, 2005: 257). Birçok dinsel yaklaşım canlıların içsel bir değeri olduğunu ve yaşamaya hakları olduklarını savunur. Örneğin ilk Hıristiyanlardan Assisili Francis (1182-1226), bitkiler ile hayvanları da içeren bir canlılar etiğini savunmuştur (Des Jardins, 2006: 94). Emanet edilmiş bu kaynakların sorumsuzca kullanılması ve savurganlığı Tanrı'ya saygısızlık olarak kabul edilmiştir. İslamiyet'te tüm varlıklar Tanrısal planın birer araçlarıdır ve tek başlarına bir değerleri yoktur. Değerleri Tanrısal plan içindeki işlevlerinden kaynaklanmaktadır (Ünder, 1996: 155). Yahudi ve Hıristiyan geleneğindeki çoban metaforu çoğu kez emanetçilik kavramının açıklamasında kullanılır. Bu iki öğretiyeye göre insanların dünya üzerinde egemenlik hakları vardır ancak bu haklarını onu tahrip etmek ve yıkmak için kullanamazlar.

Çevre etiği bağlamında çevrenin/doğanın direkt ya da dolaylı olarak

zararına olacak birçok etken sıralamak mümkündür. Bunlardan bazıları (GDO)'lar, aşırı tüketim, tüketimin ardından geriye kalan atıklar ve bu atıkların bertarafı, sürdürülebilir kalkınmanın etik olup olmama sorunu, daha büyük çaplı felaketlere yol açan küresel çevre sorunları ve yazı kapsamında ele alınmayan insan hakları - daha özelde kadın hakları- ve hayvan hakları ihlallerini sıralamak mümkündür. Nitekim çevre/doğa, üzerinde yaşayan her canlı için eşit düzeyde yaşanılabilir olmak durumundadır.

2. GDO'lu Üretim Etik midir?

Yeryüzündeki ilk insanlar avcılık ve toplayıcılık dediğimiz basit yöntemlerle besin elde etmekteydi. Günümüzden yaklaşık 10.000 yıl öncesinde Orta Doğu'da tarıma geçmeye başlayan atalarımız besin fazlasını kontrol etmeyi öğrendi (Kottak, 2002: 234). Daha çok besin elde etmek için daha büyük topraklara, su kenarlarına, bu besini saklayabilmek için daha büyük ambarlara ihtiyaç duyuldu. Fazla toprağa ve ürüne sahiplik ise derebeylikleri, sonraki dönemlerde de krallık ve son noktada da imparatorluk gibi daha büyük ve karmaşık sistemleri doğurdu. Tabii ki bütün bunlar bir anda gerçekleşmeyip sanayi devrimine kadar işleyen çok yönlü bir süreç olarak devam etti (Foster, 2002).

Tarım toplumu olmanın artık “gözde” olmadığı yaşadığımız bu çağda, tarımsal faaliyetleri “gelişmiş” toplumlarda yeniden popüler hale getiren ve uluslararası pazarların bu alana eğilmesini sağlayan bir gündemle karşı karşıya kaldık: GDO'lu tarım ve GDO'lu ürünler. Bu işin otoriteleri GDO'lar sayesinde daha fazla verim alınacağı, dolayısıyla da yeryüzünde yaşanan açlığa son verileceğini öne sürmektedirler. Oysa ki, modernizm bir zamanlar bizlere sonsuz refah ve özgürlük vaat etmişti. Yeryüzünde ne açlık, ne de yoksulluk hüküm sürebilecekti. Ne var ki, her bilimsel-teknolojik atılım gibi gen teknolojisi de öngörülemeyen bazı olumsuz yan etkileri beraberinde getirmektedir. Bu noktada, pazar alanı olarak da az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler karşımıza çıkmaktadır. Bu ürünlerin insan sağlığı ve gelecek kuşaklar üzerindeki olumsuz etkileri, genler

üzerindeki olumsuz etkileri, ekosistemdeki bitki türlerinin dağılımı ve sayısındaki farklılaşma, insan ve hayvanda görülmesi beklenen alerjik ve toksik etkiler gibi risklerin yanısıra; bir gen ve tohum pazarının ve piyasasının oluşması ile tüketici, çiftçi ve köylünün ekonomik olarak zarara uğratılması etik olmayan sosyo-ekonomik gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır (Reyhan ve Çobanoğlu, 2008).

3. Sürdürülebilir Kalkınmanın Etik/Etik Olmayan Boyutları

Sürdürülebilir kalkınma, mevcut kaynakların hem günümüzde yaşayan insanların hem de gelecek kuşakların temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde sürekliliği anlamına gelmektedir. Kavram farklı ideolojiler ya da gruplarca farklı anlamlar alabilmektedir (Jackson, 2008), ancak sonuç olarak ele alınan durum/olayın devamlılığına işaret etmektedir. Sürdürülebilir kalkınma çevrenin korunması, ekonomik büyüme ve sosyal adaletten oluşan üç temel unsuru aynı anda kapsamak durumundadır. Ne var ki, bu üç bileşenin de aynı anda ortak bir paydada buluşmaları çoğu zaman mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla, bu üç unsuru kapsayan tam bir sürdürülebilirlik sağlanamadığı sürece, sürdürülebilirliği etik olarak nitelemek mümkün değildir.

Çevrenin korunması ilkesi, hiç ağaç kesilmeyecek, su, toprak ve hava kimyasal atıklarla kirletilmeyecek, bitki ve hayvan türleri korunacak gibi uzayıp giden bir listeyi gerektirmektedir. Diğer taraftan, tüm bunları gerçekleştirdiğinizde ekonomik büyüme geri planda olmak durumunda kalacaktır. Kısacası ekolojik ve ekonomik kıstasların çoğu zaman birbirleri ile uyusamama problemi olduğu bir gerçektir (Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, 1989).

Öte yandan, sosyal adalet ilkesi de ekonomik büyüme ile tezattır. Nitekim, ekonomik pasta büyüdükçe yoksul kesim daha fazla ezilmelere maruz kalmaktadır. Örneğin bir ülkenin kalkınması için tüten bacalar ve toprağa ve suya sızan atıklar fabrika etrafında yaşamak durumunda olan kişileri yoksullaştırıp marjinalleştirmektedir. Buralarda hava, su ve toprak kirliliği yüksek seviyelerde

seyrettiği için ekonomik yönden güçlü olan kesimler bu tür yerlerde yaşamayı tercih etmezler.

Ülke ekonomik olarak ne kadar gelişirse gelişsin bir kısım insan hala yoksulluk evsizlikle mücadele edecektir. Üstelik kaynakların günümüz insanları ve gelecek kuşaklar için yeterli olup olmadığı/olmayacağı da bir muammadır. Dolayısıyla kaynaklardan kısıp ekonomik büyümeyi sağlamak üstelik de bu kaynakların gelecek kuşaklara da yetmesini beklemek çok da mümkün gözükmemektedir -her ne kadar gelecekte farklı kaynak ve teknolojiler bulunacak olsa da (O'Connor, 2000).

Sürdürülebilir kalkınma ulusal sınırları aşan, uluslararası boyutlara ulaşan bir hal almıştır. Özellikle, Üçüncü Dünya ekonomilerini hedef alan çokuluslu şirketler, ucuz işgücü ve hammadde arayışındayken hükümetlerden destek görmektedirler. Bu tür bir “yağmacılık” ise hem kaynakların ve emeğin sömürsünü sağlamakta hem de yerli halkın geleceğini tehlike altına sokmaktadır (Kottak, 2002: 590-2).

4. Aşırı Tüketim ve Etik Sorunu

Tüketim insanlık var olduğundan bu yana hep güncelliğini korumuş olan doğal ihtiyaçların bir sonucu olarak varlığını sürdürögelmiştir. İhtiyaçların rasyonel olarak karşılanması bağlamında tüketimin kötü bir yanı yoktur, hatta son derece doğal bir davranış biçimidir bu (Douglas ve Isherwood, 1999). Ancak neyi, ne kadar tüketeceğimizin bir kıstası olmadığı için, aşırı tüketim konusu günümüzde sık tartışılan ekonomik ve toplumsal bir tartışma zeminine neden olmuştur. Özellikle de yeryüzündeki bazı insanlar açlıkla mücadele ederken bazılarının aşırı tüketimi ve tüketim sonucunda açığa çıkan atıkların bertaraf edilemeyişi eleştirilerin merkezinde yer almakta ve bunun etik olup olmadığı tartışılmaktadır (Aydoğdu ve Çobanoğlu, 2006).

Tüketim yalnızca maddi varlıkların tüketilmesi ile sınırlı değildir. Manevi unsurlar da tüketimin konusuna girmektedir. Tüketilen nesne bir eşya olabileceği

gibi bir düşünce ya da ilişki bazında da olabilir (Emiroğlu, 2003: 815). İçinde bulunduğumuz çağ hız çağı olduğu için her türlü fikri, haberi, sanat eserini iletişim teknolojilerinin yardımıyla hızla tüketmekteyiz. Günümüzde tüketim de birçok şey gibi küresel bir hal almıştır. Artık birkaç tuşa basarak dünyanın en uzak ülkelerinden istediğimiz bir metaı adresimize kadar getirtmemiz mümkündür (Kottak, 2002: 611). Hız arttıkça enerji üretimi ve tüketimi de aynı oranda artmakta ve o derecede de kaynak kullanımı ve doğanın tahribatı söz konusu olmaktadır.

Tüketimin aşırı hale gelmesi kapitalizmin sürdürülebilirliğinin gereklerinden kaynaklanmaktadır. Reklamlar, moda kaygısı ve indirimler gibi unsurlar aşırı tüketimi körüklemektedir. Büyük alış-veriş merkezlerinin insanların psikolojik ve toplumsal doyum sağladığı alanlar haline geldiğini söylemek mümkündür. Diğer taraftan, tüketimin niceliksel olmasının yanı sıra bir de niteliksel yönü vardır. Herkes ekmek tüketir ama toplumun üst tabakasında yer alanlar lüks ekmekler tüketirler. Böylece bu ekmekleri tercih edenler kendi sınıflarını da işaretlemiş olurlar (Douglas ve Isherwood, 1999: 127).

Tüketim açısından etik olmayan başka bir durum da “planlı eskitme”dir. Planlanmış eskitme tüketimi arttırmanın yöntemlerinden biridir. Buradaki mantık ürünlerin dayanıklılığını azaltarak kısa sürede arızalanmasına ve yerine yenilerinin satın alınmasına dayanmaktadır. Bugünün teknolojisi 50 yıl önceye göre hayal edilemeyecek kadar ilerleme kaydetmişken üretilen ürünlerin daha kaliteli ve uzun ömürlü olması beklenir. Ancak “dayanıklı tüketim malları” bile artık günümüzde sanıldığı gibi aksine dayanıklı değildir. Örneğin Thomas Edison (ö. 1931)’un piyasaya sürdüğü ilk ampuller 1500 saat kadar ömre sahip olduğu halde, birtakım teknik çalışmalarla günümüz ampulleri 1000 saatlik ömre indirilmiştir. Oysaki, bugünün teknolojisi ile 100 bin saat çalışabilecek bir ampul üretebilmek olasıdır (Fuat, 2014: 4). Garanti süresi henüz dolmamış beyaz eşyalardan, televizyonlara, ilk giyişte kaçan çoraplardan bilgisayar, telefon ve yazıcılara kadar birçok ürün artık günümüzde tüketimin hızlı gerçekleşmesi, kullanılamaz hale gelmesi ve yeniden satın alınması için tasarlanmış ürünlerdir.

Planlı eskitme “kasıtlı” ve “dolaylı” olarak iki şekilde gerçekleşir (Altuntaş, 2013):

1. Kasıtlı eskitme, teknik ya da fonksiyonel olarak eskitme ve sistematik eskitme olarak iki türdür:

Teknik ya da fonksiyonel olarak eskitme: Ürünün belli bir süre sonra ömrünü tamamlamasının ardından, yapılacak onarım maliyetinin yenisini alma ile hemen hemen aynı olması sağlanır. Yedek parça, tamir ve bakım hizmetleri ücretleri yüksek tutularak, tüketiciyi yeni ürün almaya yönlendirilir (Fuat, 2014: 2).

Sistematik eskitme: Düzenli olarak ürünlerinin daha üst versiyonlarının piyasaya sürülmesi ve yeni ürünlerin eskisine bakılarak üstünlüklerinin daha fazla vurgulanması ile yapılmaktadır. Yazılım piyasasında bu tür eskitme şekli ile sık karşılaşılmaktadır (Fuat, 2014: 2).

2. Dolaylı eskitme de stil eskitmesi ve tüketerek eskitme olarak ikiye ayrılmaktadır:

Stil eskitmesi: Bu eskitme türünde ürün hala çalışır durumdadır, ancak eski stil olduğu için yenisi ile değiştirilir (Keeble, 2013: 15). Bauman (2004: 48)’in de değindiği gibi ürününüz demode olduğunda “siz de demode olursunuz”.

Tüketerek eskitme: Bu tür eskitme ürünün çalışması için başka ürünlere ihtiyaç duyulduğu durumlar da oluşur. Örneğin yazıcı kartuşları tükendiğinde kartuş fiyatından dolayı yeni yazıcı alınması daha “avantajlı” görünebilir (Fuat, 2014: 2).

Etik olma ya da olmama durumu genellikle insanların vicdanlarına kalmıştır. Birileri için etik olmayan bir durum ya da davranış başkası için etik olabilmektedir. Aşırı tüketen kişinin de hem kaynakların aşırı savurganlığı hem de daha yoksul olan toplum tabakalarının ya da ülkelerin hayat mücadelesini anlaması ve vicdanına dönmesi ise belli bir duyarlılığı ve bilinçliliği gerektirmektedir.

5. Çevre Etiği Bağlamında Küreselleşme

Çevre konularının tartışma alanlarından bir de küreselleşme ile birlikte gelen tektipleşme ve çokuluslu şirketlerin kapitalist faaliyetleridir. Küresel çevre söylemleri genelde yoksul ile zengin, Doğu ile Batı, Güney ile Kuzey, gelişmiş ile gelişmemiş gibi ikilemlerde kendine yer bulmaktadır (Özkaya, 2003: 131, Athanasiou, 1997: 49). Yoksul ülkeler gelişmiş ülkelerdeki çokuluslu şirketlerin hem kaynak merkezi, hem pazar alanı hem de kirliliklerini satabilecekleri veya bırakabilecekleri alanlar haline gelmiştir. European Environment Agency, Avrupa Birliği ülkelerinden, başta Batı Afrika ve Asya ülkeleri olmak üzere yoksul bölgelere yılda 250 bin ila 1.3 milyon ton kullanılmış elektronik ürünün gönderildiğini belirtmektedir (Vidal, 2013: 1).

Küreselleşme her ne kadar iletişim teknolojilerinin ileri düzeylere ulaşması ile paralellik gösterse de küresel sermayenin pazar alanları, hergün içilen kolalar, fastfood yiyecekler, üzerinde İngilizce yazılar olan tişörtler, refah düzeylerini yükseltmek isteyen insanların gelişmiş bölgelere yaptıkları göç hareketleri ile fark edemediğimiz bir düzeyde devam etmektedir. Küreselleşme dört düzlemde devingenliğini sürdürmektedir (Özbudun, 2003: 539). Bunlar:

1. Sermayenin devingenliği
2. Teknolojinin devingenliği
3. İnsanların devingenliği
4. Fikir, imge ve simgelerin devingenliği

Bu dört unsuru tetikleyen itici güç ise son 500 yıl boyunca yaşanan ticari yayılma ve sanayileşmedir (Kottak, 2002: 613).

Avrupalıların uzak ve egzotik ülkelere yerleşip oraları sömürgeleştirmeleri küreselleşmenin en erken tohumlarını da serpmiş oldu. İlk uluslararası iletişim Avrupalıların sömürge devletleriyle, şeker kamışı, tütün, kahve ve pamuk gibi metaların ithalatı ve ihracatı ve köle ticareti şeklinde ekonomik kaynaklı olarak başlamıştır (Willis, 1993: 159). Günümüzde ise modern dünya sistemi eski sınırları bir taraftan genişletirken bir taraftan da bu sınırları silmiştir (Kottak, 2002: 612).

Küreselleşmenin getirdiği tehlikeler Üçüncü Dünya Ülkelerinin kaynak ve insan gücü sömürüsü, tektipleşme ve yerel ekonomilerin tehlike altına girmesinin yanı sıra yerel kültür ve dillerin de yok olmalarına neden olacak birtakım olumsuzlukları beraberinde getirmesidir. Küreselleşmenin etik olmayan ve sıkça eleştirilere maruz kalan yönleri bu sürecin çokuluslu şirketlerin yönetmeleri ve ulus-devletlerin etkinliğinin ortadan kalkması, teknolojinin daha çok gelişmiş ülkelerde yoğunlaştığı, gelişmiş ülkelerin kendi ideoloji, fikir, simge ve anlamlarını dayatarak bir kültür emperyalizmine neden olduğu şeklinde sıralanmaktadır (Özbudun, 2003: 539-40).

Sonuç

Dünya her alanda hızla küreselleşmekte, bilimsel, teknolojik, ekonomik ve siyasal her türlü olumsuz sivrilmeler en ücra bölgelerde yaşayan insanları ve insan dışındaki türleri de olumsuz yönde etkilemektedir. İki ülke arasında yaşanan kısa süreli bir savaşta bile etkisi yüzyıllar boyunca devam eden izler kalmaktadır. Hava, su ve toprak gelişmiş ülkeler modernleştikçe kirletilmeye devam edilmekte, nüfus hızla artmakta ve kaynakların adil paylaşılmaması dolayısıyla dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğu açlık ve yoksullukla mücadele etmek durumunda kalmaktadır.

Bütün bunları göz önünde tuttuğumuzda çevre sorunlarına mikro boyuttan makro boyuta kadar, yani tek tek bireylerden, çok uluslu şirketlere kadar bütüncül bir şekilde ve etik değerler göz önünde bulundurarak bakmak elzem bir hal almıştır. Bu sayede herkes için en “iyi” olanı gerçekleştirerek, bütüncül bir fayda ile hem doğaya/çevreye daha az zarar vermek hem de toplumsal adaleti sağlamak mümkün olabilecektir. Görüyoruz ki, çevrenin/doğanın korunması ve dünyada yaşayan tüm insanlar için sosyal adaletin sağlanması adına aşırı tüketimin önüne geçilmeli, küreselleşme yerine yerelleşmeye önem verilmeli ve sürdürülebilir kalkınmadan önce sürdürülebilir bir doğal yaşam planlanmalıdır. Ancak bütün bunlar sağlandığı ölçüde tüm canlılar için en yüksek “iyi”ye ve “fayda”ya ulaşılabileceğimiz bu makale kapsamında anlaşılmaktadır.

Sonnotlar

1. Çevrecilikte insanmerkezci (antroposentrik) yaklaşım doğada var olan tüm canlı ve cansız varlıkların sadece insana hizmet için yaratıldığı/var olduğu inancına dayanmaktadır. Dolayısıyla da insan kendi türü dışındaki her canlı ve cansız varlık üzerinde dilediğince yararlanma hakkına sahiptir. Büyük varlık zinciri düşüncesinin bu görüşe zemin oluşturduğunu söyleyebiliriz. Nitekim büyük varlık zincirinin en tepesinde Tanrı sonra insan ve diğer canlılar hiyerarşik bir düzen içerisinde yerlerini almışlardır (Ünder, 1996).

Kaynakça

- Altuntaş, İ. H. (2013). Planlı/Kasıtlı Eskitme. <http://ismailhakkialtuntas.com/2013/03/28/planlieskime-ampul-komplosu/>, 30 Nisan 2016.
- Athanasios, T. (1997). *Slow Reckoning: The Ecology of a divided planet*. Berkshire: Vintage.
- Aydoğdu, İ. B., Çobanoğlu, N., (2006). *Tıbbi atıkların yönetimi, toplanması, taşınması ve bertarafında yerel yönetimler tarafından uyulacak esaslar*. I. Ulusal Yerel Yönetimlerde Sağlık Hizmetleri Kongresi, Antalya, 271-287.
- Aydoğdu, İ. B., Çobanoğlu, N., (2009). *Tıp etiğinden biyoetiğe ilerlerken biyoetik uzmanı: sorun kümesi mi çözüm mü?*. Araştırma ve Yayın Etiği, Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık, 7. Ulusal Sempozyum. Yılmaz, O. (Ed.), Ankara: TÜBİTAK, 129-138.
- Bauman, Z. (2004). *Wasted lives, modernity and its outcasts*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Badiou, A. (2013). *Etik: kötülük kavrayışı üzerine bir deneme* (Çev. Birkan, T). İstanbul: Metis Yayınları.
- Çobanoğlu, N. (2004). *Bilim politikalarının yayın etiğine yansımaları*. Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık. Yılmaz, O. (Ed.), Ankara: TÜBİTAK, 60-69.
- Çobanoğlu, N. (2009). *Kuramsal ve uygulamalı tıp etiği*. Ankara: Eflatun Yayınevi.
- Des Jardins, J. R. (2006). *Çevre etiği çevre felsefesine giriş* (Çev. Keleş, R). Ankara: İmge Kitabevi.
- Douglas, M., Isherwood, B. (1999). *Tüketimin antropolojisi*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu. (1989). *Ortak geleceğimiz*. Ankara: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı.

- Emiroğlu, K. (2003). *Antropoloji sözlüğü (tüketim)*. Emiroğlu, K., Suavi, A. (Ed.), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Foster, J. B. (2002). *Savunmasız gezegen: çevrenin kısa ekonomik tarihi* (Çev. Ünder, H.). Ankara: Epos Yayınları.
- Fuat, S. (2014). Planlı eskitme, marksist tutum- *Aylık Siyasi Dergi*. (109), 1-6.
- Johnson, O. A. (1965). *Ethics: selection from classical and contemporary writers*. New York: Holt, Rinehart&Winston.
- Keeble, D. (2013). *The Culture of planned obsolescence in technology companies*. Bachelor's Thesis, Business Information Technology Oulu University of Applied Sciences.
- Keleş, R., Hamamcı, C. (2005). *Çevre politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kottak, C. P.. (2002). *Antropoloji: insan çeşitliliğine bir bakış*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- O'Connor, J. (2000). Sürdürülebilir kapitalizm mümkün mü?. G.N. Demirer, G. Özgür (Ed.), *Marksizm ve Ekoloji*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Özbudun, S. (2003). *Antropoloji sözlüğü ("küreselleşme")*. Emiroğlu, K., Aydın, S. (Ed.), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 538-43.
- Özkaya, E. (2003). Ekoloji ve küreselleşme. *Teori ve Politika*. (31), 129-34.
- Reyhan, H., Çobanoğlu, N. (2008). *Biyopolitika-biyoetik açıdan genetiği değiştirilmiş organizmalar ve tüketici hakları*. II. Ulusal Veterinerlik Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Kongresi Bildiri Kitabı. Yalar, A. vd., (Ed.), Konya, 275-94.
- Ünder, H. (1996). *Çevre felsefesi: etik ve metafizik görüşler*. Ankara: Doruk Yayımcılık.
- Vidal, J. (2013). Toxic'e-waste' dumped in poor nations, says united nations, *The Guardian*, Saturday 14 December.
- Willis, S. (1993). *Gündelik hayat klavuzu*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.